

Logopedens arbete med flerspråkiga barn

Projektet Svenska som andraspråk

Eva Kristina Salameh

Från att ha varit ett i det närmaste enspråkigt land har Sverige blivit ett land som rymmer många olika språk och kulturer. Under årens lopp har den svenska invandrapolitiken förändrats från krav på försvenskning till en ökad valfrihet hur mycket man vill behålla av den egna kulturen och det egna språket. Samtidigt har det visat sig att det för barnens del inte räcker med den språkliga stimulans på svenska de får i förskolan, utan den måste anpassas till att svenska är barnens andraspråk. I artikeln beskrivs hur man har arbetat med svenska som andraspråk i en förskola i Malmö.

Leg logoped Eva Kristina Salameh arbetar sedan 1975 på Talvårdsavdelningen vid Malmö allmänna sjukhus. Tjänsten, som sedan 1978 är delad mellan sjukvårdsförvaltning och socialförvaltning, är främst inriktad på flerspråkiga barn. Under åren 1984–85 ledde hon projektet Svenska som andraspråk i förskolan. Projektet finansierades av socialdepartementet.

Tvåspråkig utveckling

Mellan enspråkig och tvåspråkig utveckling finns det både likheter och olikheter, men de avgörande skillnaderna skall sökas i barnens yttre villkor. Språk lär man sig genom att höra och sedan själv få skapa i en aktiv process; att förstå och själv bli förstådd. Är barnets språk ett minoritetsspråk, dvs ett annat språk än det dominerande i landet, är det inte självklart att de både får höra och tala sitt språk tillräckligt mycket. Vårt språk är ett i grunden *socialt* fenomen, och utvecklas inte utan en dialog med omgivningen.

De flerspråkiga barnen måste förutom språkljud, grammatik och ordförråd också tillägna sig en kommunikativ kompetens på båda sina språk. Kommunikativ kompetens innebär bl.a. att barnen lär sig hur man skall uttrycka sig och bete sig i olika sociala

situationer. Utan denna kompetens har en individ små möjligheter att accepteras.

Barn som tillhör majoritetens språk och kultur får denna kunskap naturligt genom att de alltid hör sitt modersmål talas runt sig och upplever sina föräldrar i många sociala situationer.

Ett minoritetsbarn får mindre av sådana erfarenheter på båda sina språk. Det möter färre situationer där föräldrarna kan vara förebilder på modersmålet och samma gäller majoritetsspråket. Att tillägna sig två språk, både vad gäller formell och kommunikativ kompetens, tar längre tid.

Tvåspråkighet utvecklas på olika sätt, beroende på barnets språkliga miljö. En del barn möter två språk från början, då föräldrarna talar var sitt språk. Andra barn möter först ett språk hemma, och senare t.ex. när de börjar i svensk förskola möter de majoritetsspråket. Det lite äldre förskolebarnet tillägnar sig ofta relativt snabbt ett vardagsspråk, som fungerar kommunikativt. Det kallas ibland ytflytande eller delta-gandespråk. Detta språk fungerar dock inte på ett djupare plan som logiskt tankeredskap. Att tillägna sig ett fullödigt andraspråk tar lång tid och fordrar mer arbete.

Tidig tvåspråkighet är inte farlig. Barn, som möter två språk från början genom sina föräldrar, lär sig givetvis två språk. För barn som möter majoritetsspråket senare, är det villkoren som kan bli hotande för språkutvecklingen. Begränsad stimulans på modersmålet och en slumpartad begreppsutveckling på andraspråket medför i sämsta fall en förlängsamman eller avstannad utveckling av modersmålet och ett andraspråk som inte motsvarar ålderskraven i skolan.

Att tillägna sig två språk tar längre tid.

.....
Tidig tvåspråkighet är inte farlig.
.....

Försenad språkutveckling och tvåspråkighet

I ett antal undersökningar har det visat sig att många tvåspråkiga barn har en tidsförskjutning (time-lag) i sin språkutveckling. Det innebär att språklig ålder och intelligensålder inte följs åt på samma sätt som hos enspråkiga barn. Storleken på denna tidsförskjutning är cirka 1–2 år, och kan gälla både första- och andraspråket. Under förutsättning att barnen får tillräcklig stimulans på båda språken, skjuter språkutvecklingen fart i 10–12-årsåldern och barnen kommer då språkligt ikapp sina enspråkiga jämnåriga. Tvåspråkiga barn bör således inte jämföras med enspråkiga med avseende på språkliga prestationer.

Självklart blir också bedömningen av flerspråkiga barn med en försenad språkutveckling annorlunda. En specifikt språklig försening (utöver time-lag) drabbar båda språken, och kan gälla uttal, grammatik och ordförråd. Ibland händer det att barnet inte utvecklar ett bra andraspråk, trots att det har ett relativt bra modersmål. Det är därför nödvändigt att med hjälp av någon som talar barnets språk, undersöka *båda* språken, för att utröna om orsaken är en språklig försening eller beror på tex bristande exponering för andraspråket, negativa attityder till svenskan eller kulturella faktorer.

En ny grupp, som blir allt större är flyktningbarn, framförallt från Mellanöstern. Många av dem har ett mycket dåligt utvecklat modersmål och har svårt att tillägna sig ett andraspråk. Deras språkliga svårigheter är dock oftast bara en del i ett större problemkomplex, och det är nödvändigt med samarbete med bland annat barnklinik, habilitering och psykologer.

Åtgärder

Behandling av språkförsenade flerspråkiga barn blir för logopedens del betydligt mer indirekt än behandling av svenska barn. Eftersom barnen behöver hjälp också på sitt eget språk, måste logopeden arbeta genom att handleda föräldrar, hemspråklärare och förskolepersonal, såväl tvåspråkig som svensk.

Inte sällan bottnar språksvårigheter hos tvåspråkiga barn i ren understimulering, framförallt på modersmålet. De får brister i begreppsbildning och ordförråd. Uttal, liksom grammatik är korrekta, men den senare är begränsad till enklare konstruktioner. Barnet har klara svårigheter att förstå och uttrycka sig. Den bästa hjälp dessa barn kan få, är att logopeden arbetar för en förbättrad språklig miljö, hemma och i förskolan. Det är viktigt att hålla i minnet att många av problemen med flerspråkiga barns språkutveckling har sin grund i att villkoren för en bra språklig stimulans på båda språken är mycket otillfredsställande.

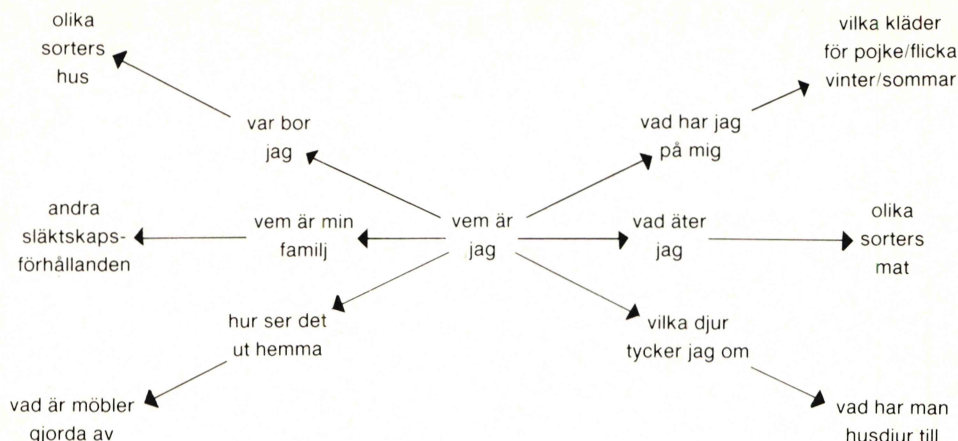
Projektet

År 1984 beviljades Malmö socialförvaltning medel från socialdepartementet för att arbeta med den språkliga miljön i förskolan och underlätta andraspråkstillägnandet hos flerspråkiga barn. Projektet, Svenska som andraspråk i förskolan, bedrevs 1984–85 under min ledning.

Törnrosen förskola ligger i Rosengård, ett av Malmös invandrantätaste områden. Förskolan har fyra avdelningar med barn mellan 0–7 år. En avdelning är en latinamerikansk hemspråksavdelning, dvs barn och personal, övriga avdelningar är flerkulturella. Förskolan har 52 platser och omsättningen bland barnen är ganska hög. På förskolan fanns när projektet började barn från Grekland, Jugoslavien (tre olika språkgrupper), Polen, Turkiet, Finland och Latinamerika. De svenska barnen var i minoritet. På eget initiativ hade man redan börjat arbeta med de tvåspråkiga barnens svenska.

Språklig medvetenhet

Psykolog Karin Aronsson har studerat språklig medvetenhet och andraspråkstillägnande. Hon har funnit att barn först i 6–7-årsåldern börjar bli medvetna om språkets formsida, dvs hur språket är uppbyggt. Kopplar man detta till andraspråkstillägnande, innebär det att yngre barn är underlägsna i förhållande till äldre barn och vuxna när det gäller andraspråkstillägnande. I en undersökning gjord i Holland på engelska barn, som testades på holländska efter 6 veckor resp 1 år i det nya landet, visade det sig att 12–15-årsgruppen var överlägsen de andra grupperna vad gällde kunskaper i holländska. Den allra yngsta gruppen var

genomgående sämst — utom i uttal, där de var duktiga.

Den intressanta gruppen var 6–7-åringarna. Vid första tillfället låg den lågt vad gällde kompetens på holländskans formsida. Vid den andra jämförelsen efter ett år hade denna grupp utvecklats snabbt och nästan kommit ikapp de äldsta barnen.

”Svenskgrupper”

I projektet arbetade vi med 5- och 6-åringar i ”svenskgrupper”. Vi valde dessa åldersgrupper för att arbeta mera strukturerat med svenskan, dels därför att, som nämnts, lite äldre barn tillägnar sig ett andraspråk snabbare och effektivare, dels därför att denna grupp har rätt till hemspråksundervisning. Det sistnämnda innebar att det fanns goda möjligheter att samarbeta med hemspråklärarna för att kunna arbeta också med barnens modersmål.

Målsättningen var inte att barnen skulle uppnå svensk 7-årsnivå språkligt. Detta mot bakgrund av den sk tidsförskjutningen (time-lag) i tvåspråkig utveckling. I stället inriktade vi oss på att ge barnen *självförtroende i svenska*. De skulle uppleva att det var roligt att lära sig svenska och erbjudas tillfälle att

.....
Målsättningen var att ge barnen självförtroende i svenska.

använda sina nyförvärvade kunskaper. Inga svenska barn ingick i grupperna. Normen att jämföra sig med skulle vara ett barn i färd med att lära sig svenska, inte ett barn som redan kan.

I metoduppläggningsen utgick vi från barnet i centrum — vem är jag? — och vidgade sedan successivt cirkelarna runt barnet genom att gå från det kända till det okända.

Exakt vilka begreppsområden som tas upp spelar inte så stor roll. Det viktiga är att ge barnen inlärningsstrategier; att ”lära barnen hur man lär sig språk”.

Åldersgrupper

Svenskgrupperna (vi hittade aldrig ett bättre namn) träffades en gång i veckan, cirka en timme. De leddes av två förskollärare. Inför hösten 1985, då nya barn tillkommit, beslöt vi att dela upp barnen i en 5- och en 6-årsgrupp. Eftersom inte åldern utan mer barnets språkliga nivå var avgörande, kallades grupperna för nybörjargrupp och fortsättningsgrupp. En till Sverige nyanländ 6-åring kunde alltså mycket väl placeras i nybörjargruppen och en avancerad 5-åring i fortsättningsgruppen. Denna grupp skulle dessutom träffas två gånger i veckan. Den andra gången skulle ägnas åt att låta barnen få tillfälle att använda sitt språk. I båda grupperna använde vi en arbetsbok, som barnen fick göra själva. Denna arbetsform uppskattades mycket av barnen, som mycket ogärna lämnade ifrån sig

.....
För barnet är det viktigt att den svenska personalen inte bara intresserar sig för hans eller hennes "svenska sida".
.....

sina böcker när timmen var slut. I arbetsboken skrev vi ner vad barnen berättade om de bilder de ritade eller klistrade in. Efterhand som barnen blev säkrare och säkrare, blev det längre och längre utsagor, och alldeles gratis fick vi texter på barnens egen språkliga nivå, som ofta lästes upp.

Det visade sig under projektets gång att mycket repetition behövdes och fortsättningsgruppens program kom därför att bli en utvidgning av nybörjargruppens. Metodförslaget är tänkt att löpa från höst till vår under två år. Fortsättningsgruppen träffades två gånger i veckan. Denna andra gång ägnade vi åt aktiviteter som rollekar, skriva brev, leka med handdockor etc. Barnen uppskattade mycket dessa aktiviteter som gav deras andraspråk en påtaglig funktion.

Hemspråklärare

Hela tiden informerade vi hemspråklärarna om våra aktiviteter och bad dem ta upp motsvarande begreppsområden på sitt språk. Detta arbetssätt fungerade bra och utvecklade barnens båda språk.

Vi frågade ofta barnen vad olika begrepp hette på deras språk, och försökte hela tiden visa, att det var fullt tillåtet att använda sitt eget språk i svenskgrupperna.

Detta kan tyckas motsägelsefullt, men för barnet är det viktigt att känna att den svenska personalen inte bara intresserar sig för hans eller hennes "svenska sida". Det förtjänar också att påpekas att även om projektet sysslade med svenska som andraspråk, minskar inte betydelsen av en så bra modersmålsutveckling som möjligt.

Utvärdering

Verksamheten i grupperna utvärderades dels genom diskussioner, dels genom att barnen testades med avseende på språkförståelsen på andraspråket. Testningen ägde rum vid tre tillfällen; i början av vårterminen 1985, på sommaren (de blivande skolbarnen)

eller i början av höstterminen 1985 och i början av vårterminen 1986.

Eftersom gruppen var liten är det svårt att dra generella slutsatser. Testresultatet förbättrades dock påtagligt för de flesta barnen och mycket talar för att det förändrade språkliga klimatet i kombination med "svensk-grupperna" var en starkt bidragande orsak till framstegen.

Ett exempel på en dramatisk förbättring var två turkisktalande pojkar, båda 5 år. De var de barn som utvecklades mest. Det ena barnet låg långt under svensk 4-årsnivå på testet och det andra klarade inte ens hälften av uppgifterna. (Svensk 4-årsnivå kräver 80 % av uppgifterna rätt.) Efter fem månader i projektet låg de över denna 4-årsnivå.

Mycket av denna utveckling måste tillskrivas deras hemspråklärare, en ambitiös och duktig barnskötare, som hela tiden följde upp verksamheten i våra svenskgrupper. Vi testade också förståelsen på modersmålet informellt hos alla barn och den första pojkens hade en relativt god förståelse, medan det andra barnet var sen framförallt vad gällde ordförrådet. Deras modersmål blev klart förbättrat under denna tid enligt hemspråkläraren.

Tilläggs kan att den fjärde terminen i metodförslaget aldrig genomfördes, då barnens svenska blivit så mycket bättre att det helt enkelt inte behövdes. Innehållet i metodförslaget är, som nämnts, egentligen inte så avgörande i sig. Vi ändrade ofta själva beroende på barngruppen. Förslaget ska snarare ses som ett instrument för att skapa en bättre språklig miljö för minoritetsbarn i vår förskola.

De mindre barnen

De mindre barnen togs med i projektet genom sina tvärgrupper, där barnen från olika avdelningar samlas åldersvis. Att lite äldre förskolebarn är bättre på att tillägna sig ett andraspråk, innebär inte att yngre barn inte behöver möta svenska i strukturerade former.

I tvärgrupper arbetar man ofta med tema, och i stället för att byta teman flera gånger under en termin, beslöts att ha samma tema under hela terminen, eventuellt båda. Utvärderingen var mycket positiv från personalens sida, även om det hade tagit lite tid att komma in i det nya arbetssättet. Barnen fungerade

En av de viktigaste lärdomarna projektet gav, var att all personal och alla barn måste engageras.

bättre med det nya arbetssättet och därmed blev det också roligare för personalen, och följden blev en för alla parter bättre verksamhet. En bättre kontakt med barnen gör också att personalen blir effektivare språkliga modeller.

Erfarenheter

En av de viktigaste lärdomarna projektet gav, var att all personal och alla barn måste engageras. Upplevs ett förändrat arbetssätt som begränsat till viss personal och vissa barn, sker ingen förändring. Det är därför väsentligt att det finns tid för tex tema-dagar. Diskussionerna från dessa tema-dagar måste fortsätta på avdelningarna, eftersom attitydpåverkan sker mest och bäst inom personalgruppen.

Det ökade engagemanget för barnens språkutveckling visade sig också i personalens attityder. De började tex spontant intressera sig för vad olika saker hette på barnens modersmål. Ett osvikligt medel att få kontakt med ett tvåspråkigt barn, som samtidigt visade att personalen accepterade barnets båda kulturer.

Bristande språklig anpassning till en flerspråkig miljö hos den svenska personalen, kan medföra att den tvåspråkiga personalen blir mer attraktiva modeller för barnens andraspråk, tex vad gäller uttal, än infödda svenskar. Det är viktigt att den svenska personalen försöker bygga upp en förtroendefull relation med barnen. Den man inte tycker om vill man inte likna.

Bristande språklig anpassning till en flerspråkig miljö kan medföra att den tvåspråkiga personalen blir mer attraktiva modeller för barnens uttal än infödda svenskar.

En ökad språklig medvetenhet medför ofta en lyhördhet för barns språkliga förmåga. Det blir också lättare att anpassa det talade språket till barnens språkliga nivå och samtidigt behålla innehållet på åldersadekvat nivå. Språklig nivå och åldersnivå stämmer ofta inte på tvåspråkiga barn.

Språklig medvetenhet spelar en betydelsefull roll i barnets andraspråksutveckling, och denna medvetenhet förutsätter i sin tur ett relativt hyggligt förstaspråk. Ett fortsatt arbete med barnets modersmål är därför nödvändigt, framförallt för de barn som inte får så mycket språklig stimulans i hemmet. Är målet tvåspråkiga barn, måste vi erbjuda dem en språklig miljö, som ger utrymme åt båda språken.

REFERENSER

1. AllwoodMcDowall: Barn, språkutveckling och flerspråkighet — en kritisk översikt. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, Göteborgs universitet, 1982.
2. Aronsson: Rim, vitsar och språksinne. Om språklig medvetenhet och andraspråkstillägnande i Tal och tanke, red Ulf Teleman, 1983.
3. Henrysson: Time lag i Tvåspråkighet. Föredrag från Nordiska tvåspråkighetssymposiet 4–5 juni 1980. Red Eva Ejerhed och Inger Henrysson. Acta Universitatis 36, 1981.
4. Salameh et al: Svenska som andraspråk i förskolan, Malmö socialförvaltning, 1986.